

Harold Kushner: 'Niets meer te wensen en toch niet gelukkig'

uitgever Ten Have, Isbn 9025943217

Samenvatting door Harry de Jong t.b.v. Leerhuis 5-10-2023

1. Had ik iets met mijn leven moeten doen?

Iedereen beweert voorrang te geven aan partner en gezin, maar stopt zijn tijd en energie in de praktijk vooral in andere dingen. Iedereen jaagt naar dat ongrijpbare geluk. Citaat Oscar Wilde: 'Er zijn twee tragedies in het leven. Het ene is je leven lang iets te willen en het niet te krijgen. Het andere is, het wel te krijgen'. Volgens Kushner illustreert dit citaat dat succes ons niet tevreden zal stellen. Eerlijke verhalen van machtige en rijke mensen bevestigen dit. Volgens Kushner hongeren onze zielen niet naar roem, rijkdom of macht. Dat zijn beloningen van de samenleving die evenveel problemen veroorzaken als ze oplossen. Maar die beloningen leiden vaak tot verschraling van de persoonlijkheid. We hongeren naar betekenis en zin. De wereld zal een beetje anders zijn omdat we geleefd hebben! Wat blijft er van ons als we dood gaan? Of sterft en verdwijnt alles van ons met ons?

De zin van psychotherapie is dat een vakkundige buitenstaander mij vertelt wanneer ik het mezelf moeilijker maak dan nodig is. Maar psychotherapeuten gaan uit van het heersende waardestelsel. Die techniek is wel goed om irreële verwachtingen af te leren, maar het leidt niet tot een zinvol en daarmee gelukkig leven. Geluk kun je ook niet najagen, het is een bijproduct van een zinvol leven. De vraag naar de zin van het leven is een religieuze vraag en je moet dus naar de godsdienst voor een antwoord.

2. Het gevaarlijkste boek van de Bijbel

De Bijbel lijkt geschreven door mensen die God blijkbaar goed verstaan en Gods werk overal zien. Voor de meeste moderne mensen en twijfelaars staan de Bijbelteksten en de daar van afgeleide boeken helaas ver af van hun vragen en problemen. Voor die mensen beveelt Kushner het lezen van het Bijbelboek Prediker aan. Het is geschreven door een cynische, sceptische man en het boek wijkt sterk af van alle andere Bijbelboeken. Het veroorzaakte heftige discussie onder de joodse rabbi's of dit boek in de canon mocht worden opgenomen. Velen wilden het juist verbieden. Omdat de joodse traditie het boek als derde boek van Salomo zag, zou dat de doorslag hebben gegeven. De jonge Salomo zou Hooglied geschreven hebben, de volwassen en praktische Salomo schreef Spreuken en de oude wijze Salomo schreef Prediker. Volgens Kushner lijkt de taal bij een latere periode dan Salomo te horen, maar dat is verder niet relevant. Als jonge lezer interpreteerde Kushner Prediker verkeerd. Hij las Prediker toen als idealistische ontmaskeraar van leugens en dwaasheid. Nu Kushner zelf ouder is, ziet hij Prediker ook als een man met angst voor een zinloos leven. Rijkdom, macht, gulzigheid en plezier geven toch geen zin schrijft Prediker uit eigen ervaring. Er blijft niets van over. De tikkende tijd wordt zijn vijand en Prediker gaat het in de kennis zoeken. Maar 'wiser makes sadder' ontdekt hij. In een laatste aarzelende gok gaat Prediker het bij God zoeken. Maar ook de diepste vroomheid beschermt hem niet tegen de dood en vergetelheid.

Is er dan geen antwoord? Jawel, maar Prediker geeft dat pas aan het eind en het is een antwoord dat alleen iemand iets zegt die de doodlopende stegen en teleurstellingen van het leven uit eigen

ervaring kent. Prediker maakt ons deelgenoot van zijn persoonlijke teleurstellingen en frustraties. Hij waarschuwt ons onze tijd niet te verdoen en ons geluk niet in illusies te zoeken. De door Prediker ontdekte illusies helpen ons om tijdig de juiste weg te vinden. Kushner behandelt in de volgende paragrafen vijf illusies die Prediker ontdekt heeft.

3. De eenzame nummer één

In Goethes 'Faust' verkoopt een man zijn ziel aan de duivel in ruil voor het ultieme goede moment. Faust wil alles meemaken en controleren en wil leven zonder beperkingen. Hij wil zijn als God. De duivel geeft hem wat hij wil: kennis, rijkdom, genot, vrouwen, macht etc. Toch wordt Faust niet gelukkig. Een eenzame nummer één. Oud geworden bouwt hij dijken om land op zee terug te winnen zodat er mensen kunnen leven. Hij is nu geworden als God, een schepper. En Faust ziet dat als het ultieme goede.

De jonge Prediker begon briljant en eerezuchtig en was zeer succesvol. Als we altijd willen winnen en daar ons geluk zoeken, zien we anderen als concurrenten die van ons moeten verliezen. Die instelling verhindert vriendelijkheid en openhartigheid, maar voedt jaloezie, eenzaamheid en bitterheid. Faust maakte een denkfout. Want de wereld zit te ingewikkeld in elkaar om grip op te krijgen. Dat lukt ook niet met veel macht. De geschiedenis en actuele politiek bevestigen dat. Bovendien geeft macht ongelijkheid en dat verstoort de menselijke verhoudingen. De medemens is immers een concurrent. Het belemmert ook de liefde. Echte liefde is alleen mogelijk als mensen elkaar als gelijkwaardig zien en elkaars verlangens wederzijds vervullen. Jezelf aanbidden als hoogste en goede is ook afgoderij. Sartre schreef: 'de hel, dat zijn de anderen'. Dwaasheid volgens Kushner, de eigenschappen die ons menselijk maken zijn juist alleen zichtbaar in onze omgang met elkaar. De hel is volgens Kushner veel meer: zo sterk je illusies najagen dat je relaties uitholt en medemensen ziet in termen 'wat kunnen ze voor mij doen?' De medemens als object, alleen zijn daden tellen voor je. Van iemand houden omdat die doet wat jij wilt, is geen echte liefde. Het is eigenliefde via een omweg. De zogenaamde 'geliefden' zijn dan ook vervangbaar door net zo plooibare andere personen. Dat gaat dus niet werken, macht en geld leiden juist tot extra eenzaamheid. Jij beveelt en krijgt daar gehoorzaamheid en vrees voor terug, maar geen liefde.

De Bijbel laat ons twee contrasterende gezichten van God zien: een God van macht en een God van liefde. Dat is verwarrend, want liefde en macht zijn onverenigbaar. Het verbond tussen God en mens geeft de mens dus ook macht: zijn vrije wil. Kushner vraagt zich af welk beeld van God in ons we willen nastreven. De machtige God of de liefhebbende God. Kushner ziet in de ontwikkeling van het joodse en christelijke geloof een verschuiving van de machtige God naar de liefhebbende God. God kiest in de Bijbel immers partij voor de armen en verdrukten en is wantrouwig ten opzichte van de 'winners' omdat ze vaak zelfgenoegzaam zijn en menselijkheid verloren hebben. Op zich is macht en rijkdom niet verkeerd, maar er moet wijs gebruik van gemaakt worden. Kushner geeft dr. Alfred Nobel als voorbeeld. Die verdiende zijn vermogen met een verbetering van dynamiet. Nobel las door een fout na het overlijden van zijn broer het voor Alfred Nobel zelf bedoelde in memoriam in de krant. Daarin werd zijn grote bijdrage aan de militaire vernietigingskracht centraal gesteld. Dit schokte hem, want zo wilde Nobel niet herinnerd worden en hij stelde daarom de Nobelprijs in.

Kushner is de party's zat waarop mensen indruk op hem proberen te maken of in de discussie hem willen overtreffen. Hun wedijver verhindert een ontspannen gesprek. Ze lijken op Faust, de prijs voor hun succes is dat ze steeds vrienden in vijanden veranderen. Het narcistische credo: 'ik maak me niet druk over een ander' is niet modern, maar zo oud als de mensheid. Kaïn toonde die onverschilligheid al tegenover Abel. En zijn straf was zwerven zonder thuis of gemeenschap. Kushner haalt de filmklassieker Casablanca aan om de karakterontwikkeling van cynicus tot mens te illustreren.

4. Het genot van de pijn

Prediker joeg als zingeving genot na en kwam bedrogen uit. Maar het tegenovergestelde, vrijwillige armoede en ascese, heeft maar weinig volgelingen. Volgens de psychologie streven de meeste mensen naar maximaal genot en minimale pijn. Maar alleen plezier gaat niet werken. De succesvolle scholieren die alles mee hadden en geen tegenslagen kenden, komen karakterontwikkeling tekort en worden later vaak gefrustreerde volwassenen. Het ontbreekt hen vaak aan geduld en aan inlevingsvermogen. Als een periode op de middelbare school de gelukkigste fase van je leven blijkt te zijn, ben je goed mislukt.

Kushner stelt de vraag of je zin kunt vinden in opzettelijk pijn lijden. In de vorm van zelfopoffering komt dat regelmatig voor. Deze mensen missen eigenwaarde en het lijkt wel of ze denken dat ze het verdienen om te lijden. Voorbeelden hiervan: lijden onder een slechte partner of slechte baas, verwaarlozing van eigen gezondheid. In minder extreme mate komt het veel meer voor in de gespleten Amerikaanse cultuur. Enerzijds genot en geld nastreven, anderzijds het puriteinse stemmetje om daar boete voor te doen. Voorbeelden hiervan: te veel eten en dan op dieet, te weinig bewegen en dan de sportschool, als je prettige dingen doet een schuldgevoel hebben. Dit probleem kon wel eens diep zitten in onze gespleten cultuur. Onze westerse wereld heeft twee wortels: de heidense Griekse en de joods-christelijke. Het primitieve heidendom vergoddelijkte de natuur. Regen, zon en vruchtbaarheid stonden centraal plus de daarbij horende tempelorgieën. In meer beschaafde vorm aanbad het Griekse heidendom schoonheid en genot. De Bijbel verwerpt de gedachte van een goddelijke natuur. Het is een onderdeel van Gods schepping en kan (zoals alles) zowel ten goede als ten kwade gebruikt worden. Als Kushner de moraal van de Bijbel in één zin zou samenvatten is het deze: doe niet waar je zin in hebt, maar wat de Heer van je vraagt. Overwin daardoor je natuurlijke impulsen. Dieren kunnen dat niet. De vroeg christelijke kerk had sterke afkeer van de Romeinse genotscultuur en reageerde door vrijwel elk lichamelijk genot als zonde te zien. Een gulden middenweg bleek niet mogelijk. Toen in de middeleeuwen geweld, rijkdom, vraatzucht en wellust de elite beheerste en ook de kerk aantastte, keerden vrome gelovigen zich hiervan af en stichtten kloosterorden die gebaseerd waren op idealen van kuisheid en armoede. Weer geen middenweg.

Die gespletenheid zit in veel westerlingen, het onweerstaanbare van (lichamelijk) genot én de schuldgevoelens erover. In geestelijk opzicht stammen we uit Athene én Jeruzalem en daarom gaan we zowel met seksualiteit als met eten ambivalent om. Ons lichaam en ons geweten liggen met elkaar overhoop. Prediker hoorde die twee stemmen ook en het verwarde hem. Oosterse religies hebben een vergelijkbare ambivalentie ten opzichte van het lichaam en materiële zaken.

Hoe komen we hieruit? Kushner haalt een oude gedachte uit de Talmoed aan: 'In de komende wereld zal ieder van ons ter verantwoording worden geroepen voor alle goede dingen, door God op aarde geschapen, waarvan we hebben geweigerd te genieten.'

Zie de geschapen genoegens als gave. We kunnen ze misbruiken, maar dat is onze fout en niet die van God. Als genoegens verslavingen worden om pijn te dempen, zit je verkeerd. Kushner haalt voor een vergelijkbare visie een klooster aan waar een nieuwe non alleen werd toegelaten 'als ze goed at, goed sliep en goedlachs was'.

5. Geen verdriet en ook geen vreugde

Kushner hoorde op een congres de hindoe-visie op lijden. Dat is onthechting leren en boven de pijn uitstijgen. Sterven is niet pijnlijk, dat is het is opgaan in het volmaakte, de druppel valt weer in de oceaan. Leven is pijnlijk omdat we door te leven geïsoleerd zijn van het andere leven en dat maakt ons kwetsbaar. De dood van Kushners kind had hem ook een gevoel van vrede en volmaaktheid moeten brengen. Lijden aanvaarden en absorberen, niet er tegen vechten. Kushners gewoonte om dingen te willen (gezondheid, voorspoed, kinderen) blijft hem daarom leed bezorgen. Niemand lijdt, behalve mensen die dingen willen die ze niet kunnen krijgen. De beste remedie tegen lijden is dus je verwachtingen naar beneden bijstellen.

Kushner vindt de hindoe-visie geestelijke doodheid. Het is Gods bedoeling dat sterven rouw en pijn veroorzaakt. Daar moet je ook geen vrede mee hebben. Als je van alle menselijk lijden en alle onrecht in de wereld zo onthecht bent dat het je niet meer raakt, wordt je minder mens. Leven is ook pijn en verdriet voelen. Oosterse godsdiensten neigen ertoe dingen te zien in termen van vervaging van tegenstellingen om zo een gevoel van heelheid te bewerkstelligen. Westerse godsdiensten zien scherpe tegenstellingen tussen mannelijk en vrouwelijk, goddelijk en menselijk, goed en kwaad. Voor een oosterse gelovige zijn die scheidslijnen niet zo duidelijk. Door voor pijn weg te vluchten, missen we de les. Als je je minder aan je kinderen hecht, maak je jezelf meer immuun voor ellende en zorgen. Maar je berooft jezelf ook van verwachtingen en vreugde.

Opgroeien en ouder worden is door verschillende groeipijnen heengaan naar een nieuwe levensfase/identiteit. Echtscheiding kan ook tot persoonlijk groei leiden. Kinderen hebben er meer last van: gevoel van verwerping, afwezigheid rollenpatroon, schuldgevoel. Maar het ergste echtscheidingsgevolg bij kinderen is de angst voor liefde, de angst zich weg te schenken, omdat ze gezien hebben hoe gekwetst je kan worden als je het risico neemt van iemand te houden. Uit angst voor intimiteit gaan ze dan naar genot zonder emotionele betrokkenheid zoeken. Simon en Garfunkel zongen over deze houding al in 'I'm a rock and a rock has no pain'.

Kushner kreeg een keer de vraag of hij bij een huwelijkssluiting de tekst zou willen wijzigen. In plaats van 'man en vrouw tot de dood ons scheidt' liever de belofte 'zolang onze liefde duurt'.

Kushner weigerde dat omdat een huwelijk alleen slagingskans heeft als het zonder reserves wordt aangegaan. Je investeert niet een deel van jezelf in de relatie en een ander deel houd je erbuiten om de boel te evalueren. Het huwelijk is meer dan de wil om met elkaar naar bed te gaan, het is ook het accepteren van frustraties en teleurstellingen. Mensen die in paniek op de vlucht slaan voor ziekte en gebrek hebben nooit geleerd om te gaan met pijn en verdriet. Als je denkt dat het leven goed is als je hartzeer vermijdt, dan heb je jezelf emotioneel verdoofd. Je hebt weinig dieptepunten, maar ook weinig hoogtepunten. Het leven wordt dan wel grijs en verveling slaat toe.

Kushner vindt verveling de ziekte van deze tijd: hun huwelijk, hun hobby's, hun werk etc. Alles verveelt mensen op den duur. Het gevolg is druggebruik, ontrouw, antidepressiva, gokken. Zoeken naar kicks want 'dan voel ik pas echt dat ik leef'. Net als Faust zijn ze bereid hun ziel aan de duivel te verkopen voor één ogenblik van werkelijk leven. Ze denken dat de fout ligt bij wat ze doen of met wie ze iets doen. Dus is de remedie tegen de verveling: een andere partner, andere baan, ander huis. Maar het gebrek ligt in hun zelf: emotionele vervlakking, veroorzaakt door de angst gekwetst te worden.

6. Maar de dwaas wandelt in duisternis

De film 'ET' van Spielberg illustreert het contrast tussen liefde en ratio. De wetenschappers willen ET vangen en analyseren, de kids willen van hem houden. De rede/rationaliteit heeft de mens veel goeds gebracht, maar kent ook beperkingen. Wie een kikker ontleedt komt een heleboel te weten, maar heeft geen kikker meer. 'The best and brightest' van de USA voerden het land steeds dieper de Vietnam-oorlog in, gebaseerd op heel veel ratio. Maar het ontbrak hun aan wijsheid.

Veel jongeren ontwikkelen eenzijdig hun studietalenten en laten nederigheid en eerbied afsterven. Als dokter of zakenman verliezen ze vaak eerbied voor de menselijke ziel en zien alles in termen van verlies/winstrekening. Door Holocaust, oorlogen en milieuverwoesting zijn we meer en meer de ratio en intelligente leiders gaan wantrouwen. De toegenomen spiritualiteit, het opleven van fundamentalisme, het dragen van keppeltjes, hoofddoekjes en sluiers, het zijn allemaal manieren om de moderne wereld en haar waarden te verwerpen.

Prediker zocht naar wijsheid en dacht dat het verschil zou maken met dwaasheid. Hij ontdekte dat de wijze eigenlijk alleen maar beter ziet dat de wijsheid beperkt nut heeft. Waarschijnlijk heeft Prediker het rationaliseren gezien: fouten maken en die proberen goed te redeneren. Of mensen die hun verstand gebruiken om emotionele betrokkenheid te vermijden.

Kushner poneert de stelling dat 'de dwaas die wandelt in duisternis' het misschien wel goed doet. Misschien moeten we leren een deel van ons leven 'dwaas' te zijn, ons overgeven aan emoties en gevoelens die we niet begrijpen en niet onder controle hebben. Zowel jodendom als christendom kennen de figuur van de 'heilige dwaas'. Een simpel ongekunsteld mens die God spontaan en vol enthousiasme dient. Zijn dienen is zo geliefd omdat er geen verstandelijke barrières tussen hem en God in staan. Misschien moeten we wel 'dwaas' zijn voor God. (Paulus schrijft ook dat christenen dwazen zijn voor de wereld. HdJ)

Toch kiest Prediker niet voor mystiek en ook niet voor religieus fundamentalisme. Hij lijkt zijn geloof in de rede nergens op te geven. Hij lijkt te zeggen: 'Ik heb alles ontdekt wat er te ontdekken viel, verder kan de rede me niet brengen. Maar het blijft onvoldoende, ik heb meer nodig'. Prediker vecht tegen de angst voor de dood en het verdwijnen van zijn betekenis. Als Prediker ooit antwoord krijgt, zal het niet redelijk klinken.

De menselijke geest is groot en heeft geweldige dingen bereikt, maar er zijn grenzen aan. Kushner citeert Adlai Stevenson: wat iemand op zijn 50e méér weet dan op zijn 20e is voor het grootste deel onoverdraagbaar. Iemand van 20 die een beetje heeft opgelet, is net zo goed op de hoogte van de wel overdraagbare observaties van het leven. Die extra kennis van een oudere wordt verkregen via levenservaring met aanrakingen, blikken, klanken, overwinningen, mislukkingen, slapeloosheid, toewijding, liefde. Kortom: de menselijke ervaringen en emoties van deze aarde, van jezelf en van

andere mensen. En geloof en eerbied voor de dingen die je niet kunt zien. Als rabbi in opleiding zat Kushner in het rationele kamp, als oudere rabbi met levenservaring heeft hij veel meer begrip voor het mystieke kamp. In de film ontsnapt ET en gaat hij in het duister naar huis. Wij zullen ook in de duisternis verdwijnen. Als we geleerd hebben hoe we moeten leven, kunnen we dat moedig en zonder angst doen.

7. Wie is er bang om God te vrezen?

Prediker wordt ouder en gefrustreerder en gaat de zingeving, zoals vele ouderen, bij de godsdienst zoeken. God is eeuwig, als we ons aan Hem verbinden kan dat dé oplossing zijn. Misschien zag Prediker schijnvroomheid, misschien was hij te rationeel. In ieder geval bleek vroomheid alleen het antwoord niet te zijn. Kushner vindt het teleurgesteld raken in God of een ideologie een ramp die de morele basis onder iemands leven vernietigt. Prediker raakte ook teleurgesteld over godsdienst. De Bijbel kent het woord godsdienst niet, 'vreze Gods' komt nog het best in de buurt. Dat roept een beeld op van een God die beveelt, mensen gehoorzamen en zo niet, dan straft God. Zo werd in Predikers tijd godsdienst opgevat. Prediker was zijn tijd ver vooruit en vond in deze godsdienst geen antwoord. Kushner haalt de kinderpsycholoog Piaget aan die regels van het knikkerspel onderzoekt. Kleine kinderen houden zich aan de geldende knikkerregels. Als je hun andere regels voorstelt, kijken ze je niet-begrijpend aan en willen ze dat niet. Puberkinderen bedenken zelf allerlei dwaze regels totdat ze merken dat je op die manier geen rechtvaardig en eerlijk spel krijgt. Op dat punt (zegt Piaget) bereiken ze de drempel van volwassenheid. Ze begrijpen dat de regels niet 'van boven komen', maar dat ze door mensen zijn gemaakt, getest en ook veranderd kunnen worden als dat beter zou werken. Vgl Piaget geldt deze morele groei van een individu t.o.v. elk gezag.

Zo zien veel godsdienstige mensen hun geloof ook als de enige norm en zit de rest dus fout. Oudere kinderen willen vrij zijn, wijzen autoriteit af en kunnen behoorlijk kwetsen. Later worden ze volwassen en gaan ze regels beoordelen en hun macht gebruiken in dienst van rechtvaardigheid.

Vgl Kushner gaf Piaget met zijn conclusies ook een kader om politiek en godsdienst te beoordelen. Vroeger waren er absolute heersers en gehoorzame onderdanen, later ontstond opstand en chaos hiertegen en ontwikkelde zich daaruit de democratie. De religie ontwikkelde zich ook met haar godsbeeld. Eerst een almachtig God die absolute gehoorzaamheid eist, Zijn vertegenwoordigers (koningen en priesters) hoefden geen verantwoording af te leggen. Later werd de Bijbel gezien als een door mensen geïnspireerd schrift, geen dictee van God. De mensen wilden Gods kinderen zijn die de volwassenheid bereikt hadden. De Amerikaanse cultuur van vrijheid heeft grote impact gehad op de diverse religieuze tradities. Autoriteit moest wijken. Piaget stelt dat de latere stadia moreel beter zijn dan de eerste en Kushner volgt hem daarin. Daarom zijn spreiding van macht en democratie ook geen westerse waarden, maar zijn ze universeel geldig. Ze vertegenwoordigen een moreel hoger staande organisatie van de samenleving dan een dictatuur. In religieus opzicht betekent dit dat gehoorzaamheid niet noodzakelijkerwijs het hoogste goed is. Een godsdienst die moraal definieert als het gehoorzamen van geboden is geschikt voor kinderen en onvolwassen mensen. De Bijbel is wel het woord van God, maar niet het laatste woord. Er staan formuleringen in die afgestemd waren op het toenmalige menselijke bevattingvermogen. Te veel onder geboden leven leidt tot angsten en complexen en is religieus onvolwassen. Het kinderlijke niveau is wel

verleidelijk, want iemand neemt de verantwoordelijkheid van je over. Dit kinderlijke verlangen manifesteert zich op vele terreinen: een patiënt wil verzorgd worden, de ontevreden burger gelooft Hitler, als je de religieuze geboden volgt kom je in de hemel. Dat kinderlijke geloof liet Prediker in de steek. Geloof moet aanmoedigen alles kritisch te onderzoeken. Want goed geïnformeerd en met een volwassen geweten hoeven we geen enkel thema te vrezen. We zijn niet meer naïef, maar ook niet cynisch. Neem verantwoordelijkheid voor je eigen leven. Het geloof moet ons de moed geven onze eigen weg te zoeken. Zo heeft God je bedoeld en op die weg zal God je stimuleren en moed geven en bij je zijn en in je geweten tot je spreken. En God zal trots op je zijn, net zoals een vader trots is op zijn kind als die zelfstandig iets bereikt. En we hoeven niet volmaakt te zijn. Moraal is meer dan onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Vaak is dat camouflage van het onvermogen je volwassen te gedragen. God vrezen is wel de basis van alle wijsheid en de hoeksteen van het leven. Niet in de zin van 'bang voor God', maar in de betekenis van 'ontzag en eerbied'. Angst is een negatieve emotie, eigenlijk dien je God dan met tegenzin. Ontzag is overweldigd worden door bewondering voor iets/iemand dat veel groter is dan jijzelf. Het is een positief en expansief gevoel. Bij angst willen we weg, bij ontzag willen we juist dichterbij komen. Een waarachtig geloof wil geen gehoorzame mensen, maar integere mensen. Integer wil zeggen integraal, onverdeeld, uit één stuk.

God zegt van zichzelf dat Hij één is, onveranderlijk. Dat mogen we proberen na te volgen: eerlijk, betrouwbaar, geen hypocrisie, geen nep, geen onoprechtheid. Anders gezegd: zuivere bedoelingen, rein van hart. Het geloof is geen zeurende ouder en ook geen rapportboekje dat wordt bijgehouden. Geloof is een louterend vuur dat ons helpt om alles kwijt te raken wat niet bij ons hoort en wat ons vervormt, opdat ons ware 'ik' overblijft. Dat was de essentie van de roeping van Abraham: niet alleen gehoorzaamheid, maar ook: laat alles achter wat je ervan weerhoudt om te zijn wat je kan zijn, zodat de ware Abraham boven kan komen.

Toen God mensen liet ontstaan had hij mensen op het oog met innerlijke zekerheid over hun identiteit. Een door geloof gezuiverde persoonlijkheid, een geloof dat zelfzucht en rancune wegbrandt. Zo iemand is 'heel' en op een bepaalde manier één met God. Hij is niet heilig of volmaakt. Maar hij handelt ook niet meer uit angst of uit de behoefte indruk te maken. Ze hebben een rustig zelfvertrouwen over zich en stralen innerlijke vrede uit die het eindresultaat is van een gelukkig verlopen zoektocht naar de eigen identiteit.

Prediker hoopte dat het geloof hem 'heel' zou maken en hem een blijvende zin zou geven. Maar het geloof van zijn tijd gaf hem dat niet. Het kon hem 'goed' maken in de zin van gehoorzaam, maar hij had meer van God nodig en zocht door. Tenslotte vond hij wat hij zocht.

8. Welaan dan, eet uw brood met vreugde

Prediker heeft vijf wegen geprobeerd die dood bleken te lopen: de weg van egoïsme en zelfbelang, de weg van de ascese, de weg van de wijsheid, de weg van verdringing van gevoel om geen pijn te hoeven lijden en tot slot de weg van vroomheid en religieuze overgave. Het werkte allemaal niet, zeggen zijn ervaringen, observaties en ratio. Maar Prediker ziet wel degelijk zin in het leven Zijn gevoel leert hem dat hij geen dier is. Het antwoord van Prediker is: geniet van het leven, van het eten en drinken, van de vrouw die je lief hebt, benut je talenten in je werk. Daarmee doe Gods wil. Prediker komt tot de conclusie dat niets blijvende waarde heeft. Er is niet dat ene antwoord, die

ultieme ervaring, die topprestatie. Het gaat er om liefde te geven en te ontvangen, te genieten van het nu. Aanvaard het inzicht dat niets blijvend is en leer in het voorbijgaande je zin en doel te vinden. Geniet bewuster, juist omdat het weer voorbij gaat. Mooie momenten in ons leven kunnen eeuwigheidswaarde hebben zonder dat ze eeuwigdurend zijn. Een andere eeuwigheid krijgen we niet in deze wereld. Denk aan momenten van grote vreugde of liefde of aan een herinnering aan een overledene. Ze liggen in het verleden en zijn voorbij, maar ze zijn nog steeds van waarde. Probeer elke dag te vullen met momenten van grote voldoening. Je kunt een zakenlunch snel opeten en tijdens het eten veel bellen. Maar je kunt ook anders lunchen: bewust genieten van de natuurproducten en hun smaak, van het weer, van het uitzicht en van een goed gesprek met je tafelmanoot.

Er is niet die ene allesomvattende maaltijd waarna je nooit meer honger hebt. Maar als je permanent op zoek bent naar het grote antwoord zie je waarschijnlijk de gewone mooie dingen niet meer. Die duiken pas weer op als je het zoeken hebt opgegeven. Je presteert dan minder, maar geniet meer. Een non die kunstenaar werd schreef eens op een poster: 'Het leven is een serie ogenblikken. Wie elk daarvan doorleeft, heeft het gemaakt'. Dat is het inzicht wat Prediker uiteindelijk heeft bereikt en waarom het boek in de Bijbel is opgenomen. De zin school niet in enkele grote daden, maar in duizenden kleine. Gods wonder van de doortocht door de Rode Zee maakte zeer veel indruk, maar dat duurde maar 48 uur, daarna begon het ongeloof en gezeur al weer. Pas toen de joden elke dag gewoon water en precies genoeg manna kregen, aten ze hun brood met vreugde. Dat had meer effect dan het indrukwekkende wonder.

Een oude vrouw werd eens gevraagd wat ze geleerd had van het leven. Ze antwoordde dat als ze het over zou mogen doen, ze meer fouten zou durven maken, een kalmer tempo zou aanhouden, minder dingen serieus zou nemen, meer ijsjes zou eten en minder bonen. Ze zou het leven meer ontspannen nemen zoals het op haar afkwam, ze zou minder op alles goed voorbereid zijn. Ze verwachtte dan wel wat meer werkelijke problemen te hebben, maar veel minder denkbeeldige. Net als Prediker had ook deze vrouw te veel geluisterd naar de verkeerde raad. Veel levensvreugde had ze vergaard door zich zorgen te maken over de dag van morgen. God heeft ons het vermogen gegeven grootheid te ontdekken in en te genieten van alledaagse gewone dingen. We lachen om verliefde tieners die het gevoel hebben dat nooit iemand iets heerlijkers gevoeld heeft dan zij ervaren. We weten dat hun hormoonklieren volgens schema tot rijping zijn gekomen en dat het over een half jaar waarschijnlijk voorbij is. Maar toch is hun geluk ontroerend om te zien. Ze hebben het benijdenswaardige vermogen om vreugde te scheppen in iets heel gewoons. We moeten ons levenstempo zo kiezen, dat die mooie momenten zich aaneen kunnen rijgen tot iets zinvols. Een rabbijn vroeg aan een druk zakenman waarom hij altijd haast had. Hij antwoordde dat hij achter succes en levensvervulling aanzat, de beloning voor al zijn inspanningen. Maar misschien lagen die zegeningen niet vóór hem, maar achter hem en zoeken ze hem. Maar omdat hij zo gehaast leeft, kunnen ze hem niet meer bereiken. Denk aan de drukke ouders die door hun werk te veel missen van de vreugde en liefde die hun kleine kinderen kunnen schenken.

Werk is ook een bron van geluk. Niet alleen om beloond te worden, maar ook om een zinvol gevoel. Veel mensen beschouwen hun werk dan ook als het fundament waarop hun leven rust.

Als iemand vraagt: 'wat doe je', dan ligt het antwoord meestal in de werksfeer en niet in de hobby's. Freud noemde liefhebben en werken twee dingen die iemand goed moet kunnen om een gerijpte persoonlijkheid te worden. Mensen werken niet alleen voor het geld, ze werken ook om het contact met anderen en om hun talenten te ontplooiën. Hun aanwezigheid maakt iets uit en dat geeft zin. Zingeving via je werk kan ook door het roer eens om te gooien: minder verdienen maar wel meer het gevoel hebben dat je talenten worden benut en gewaardeerd. Een profvoetballer met een lucratief contract die altijd op de reservebank zit, is minder gelukkig dan een semi-prof die elke week speelt en door zijn team gewaardeerd wordt. De zingeving kan ook in onbetaald werk gevonden worden: vrijwilligerswerk, ouderschap, huishouden of een creatieve hobby.

Soms moet je minder worden om meer te zijn. We worden complete mensen, niet door steeds meer te verzamelen, maar door ons te ontdoen van alles wat niet bij ons hoort. Zo worden we authentiek, zoals God ons bedoeld en geschapen heeft. Daarom moet je soms 'De Droom' opgeven. Of de door ouders of leraren ingeplante droom. Want als het leven anders verloopt dan je grote droom, voel je je mislukt. Daarmee doe je jezelf tekort, want je bent als mens al bijzonder genoeg. Een na te jagen droom kan ook een tirannie zijn. Kushner sluit het hoofdstuk af met een verhaal over een stelende fabrieksarbeider. De directie zet controleurs in bij de poort, maar die ontdekken niets. De waarschijnlijke dief komt elke dag met een kruiwagen rommel voorbij. De controleur doorzoekt elke keer uitgebreid dat afval, maar ontdekt nooit iets wat het stelen waard is. Wanhopig vraagt de controleur wat hij in zijn schild voet, hij zal het dan niet rapporteren. Heel simpel, zei de arbeider, ik steel kruiwagens. De controleur zocht telkens naar iets van waarde, maar het meest voor de hand liggende zag hij over het hoofd. In de Talmoed staat een wijze spreuk: 'één uur in deze wereld is beter dan de ganse eeuwigheid in de komende'. Dit betekent dat als we geleerd hebben werkelijk te leven, we niet meer hoeven uit te zien naar beloningen in een ander of toekomstig leven. Moraal: voor wie geleerd heeft te leven, is het leven zelf de beloning.

9. Waarom ik niet bang ben om te sterven

Kushner haalde een bevriende rabbijn aan die het moeilijk vond om bij een terminale 42-jarige man langs te gaan. Volgens Kushner herkende zijn vriend te veel van zichzelf in deze man en was hij ten diepste zelf bang om dood te gaan. Kushner is niet bang voor de dood omdat hij zijn leven niet verknoeid heeft. Hij heeft geleefd, liefde ontvangen en gegeven, is op de proef gesteld en kon dat doorstaan, heeft anderen verder geholpen. Hij heeft ontdekt wie hij is en hoe hij moet leven. Kushner denkt dat mensen niet zozeer bang voor de dood zijn, maar vooral voor de conclusie dat ze nooit echt geleefd hebben, nooit ontdekt hebben waar het leven toe diende. De remedie tegen angst voor de dood is: zorgen dat je als mens echt geleefd hebt. De grootste hel is het besef dat het nu te laat is. Je had het voldoening gevende gevoel kunnen hebben dat je om mensen hebt gegeven, eerlijk en trouw was, je geest en hart verruimd had, je instincten had beheerst. Maar je hebt het niet gedaan. Kushner haalt als illustratie van de juiste instelling een scene uit een toneelstuk aan. Daarin is een jong stel met een luxe zeecruise op huwelijksreis gegaan. Ze staan voor een reddingsboot. Ze zeggen tegen elkaar dat ze zó gelukkig zijn dat als ze morgen zouden sterven, ze toch het gevoel hadden gehad dat hun leven door die liefde compleet was geweest. Toen ze na elkaar gekust te hebben verder liepen, verscheen de naam van het schip op de reddingsboot: Titanic.

Mensen gaan vaak met hun tijd om alsof het een pot oploskoffie is. In het begin flinke scheppen zonder nadenken, de pot is nog vol. Als de pot half leeg is, worden de porties beter gedoseerd en verdeeld. Uiteindelijk worden de laatste korrels nog uit de hoek geschraapt. Jonge mensen denken dat ze nog alle tijd hebben. Als ze ouder worden gaan ze minder nonchalant met hun tijd om. De jeugdige doelstellingen van competitie/succes en 'wat heeft het leven voor mij in petto' worden vervangen door vragen als 'wat heb ik tot stand gebracht' en 'wat doe ik met mijn leven'. Die ontwikkeling is een teken van rijpheid. Een ernstige ziekte of ander lijden kan dat proces versnellen. God verlost ons niet van de dood, eens moeten we allemaal sterven. Maar Hij verlost ons wel van 'de schaduw des doods', zodat ons leven niet verlamd raakt van angst. Kushner wandelt zonder angst door het dal der schaduwen, niet alleen omdat God met hem is, maar ook omdat God hem hiertoe geleid heeft. De filosoof Kallen schreef: 'Er zijn mensen die hun leven laten bepalen door de angst voor de dood en er zijn mensen die het laten bepalen door levensvreugde en voldoening. De eersten leven als stervenden, de laatsten sterven als levenden'. Je kunt domweg niet alles doen wat je zou willen in het leven, je moet kiezen. Wat is dan het belangrijkste? Niemand zal op zijn sterfbed zeggen 'had ik maar harder gewerkt'.

Kushner onderscheidt drie belangrijke elementen:

- bij andere mensen horen
- pijn aanvaarden als deel van je leven
- weten dat jouw aanwezigheid iets heeft uitgemaakt.

Essentieel is een nauwe band met een paar mensen die een permanent deel van ons leven zijn en met wie we ons hele leven willen delen. Omdat vrouwen vaak goede vriendinnen hebben en mannen meestal omgaan met oppervlakkiger zakenrelaties/collega's of mede-sporters, komen vrouwen de klap van een echtscheiding of overlijden meestal sneller te boven. Toen Kushner na zijn eerste succesvolle boek financieel gezien zijn baan als rabbijn kon opgeven en fulltime lezingen kon gaan geven, koos hij er toch voor om parttime rabbijn te blijven. Hij wilde dezelfde mensen in zijn leven houden die hij al jaren kende en begeleidde. Zijn lezingenpubliek zou hij nooit weer zien. Onze ziel heeft de band met anderen nodig en het is niet goed om voortdurend onder vreemden te verkeren.

Kushner haalt een van zijn leraren aan: 'we waarderen niet de dingen die we krijgen, maar de dingen die we met anderen delen'. Kushner keek op een zomerdag naar een jongen en een meisje die op het strand lang aan een zandkasteel gebouwd hadden. Toen kwam er een grote golf die alles wegspoelde. Kushner had een boze of verdrietige reactie verwacht, maar ze renden hand-in-hand het strand op, verder weg van de waterkant en lachend gingen ze een nieuw kasteel bouwen. Dat was een belangrijke les: al onze gecompliceerde bouwsels zijn op zand gebouwd en alleen de relaties met anderen duren voort. Vroeger of later komt er een grote golf die alles wegspoelt en alleen iemand die dan een hand heeft om vast te houden, is in staat weer te lachen.

We moeten de pijn van ons leven aanvaarden en ons gevoel niet pantseren tegen beschadiging. Zonder gevoelens is er ook geen hoop of liefde mogelijk. Als we hardnekkig naar een goede afloop blijven verlangen, zullen we altijd kinderen blijven. Bij tegenslag zijn we ontregeld en boos als God niet alles voor ons in orde brengt. Dat is ook het nut van lijden: illusies van vals geluk doorprikken.

Als mensen 40 worden zonder grote tegenslagen te hebben gehad, is het de vraag of ze nog wel in staat zijn de toekomstige klappen op te vangen. Net als alle talen is ook de taal van verdriet het snelste te leren als je jong bent. Je hebt er dan het langst voordeel van.

Kushner gaat in op de vele zelfmoorden onder jongeren. Volgens hem komt het omdat de samenleving en media een leven zonder pijn beloven. Alles moet leuk zijn, neem anders een pilletje. Ouders moeten hun kinderen leren dat het leven niet alleen leuk is, maar ook pijn kan doen. Omdat veel jongeren niet met pijn hebben leren leven, zien ze soms maar één oplossing als ze in de nabije toekomst meer lijden voorzien dan ze bereid zijn te aanvaarden. Ze stoppen met leven. Veel psychische aandoeningen zijn een manier om de pijnlijke werkelijkheid te ontvluchten. Maar lijden duurt niet eeuwig en hoeft ook niet ondragelijk te zijn. Net als gebroken botten genezen ook gebroken harten. Een schandaal dat uit komt, is niet groter dan het leven. Er zijn andere mensen voor je en er is een God die vergeeft en liefheeft. Onderschat het menselijk vermogen niet om leed te dragen, dat is enorm. We moeten leren niet bang te zijn om pijn te verdragen. Zet je tanden op elkaar en laat het maar zeer doen. Negeer het niet, maar laat je niet overweldigen. Op een dag is de pijn weg, terwijl je er zelf nog bent.

Het derde element is dat je leven zin gehad heeft. We willen effect hebben op andermans leven en hun vormen en verbeteren: als ouder, als mentor, als leraar, als collega. Je wilt het gevoel hebben nodig te zijn. Als je dit niet weet vorm te geven, is er een groot risico dat je te veel met jezelf bezig bent. Met je gezondheid, je populariteit, je herinneringen en je teleurstellingen.

Stop ermee het leven te zien als het verbruiken van een bepaalde voorraad tijd die steeds minder wordt. Zie het leven eens als het verzamelen van schatten. Schatten in de zin van een nieuwe vriend, een nieuw inzicht, een mooie ervaring. Elke nieuwe schat maakt ons leven steeds groter in plaats van korter. Oudere mensen zijn vaak interessantere mensen omdat hun ervaringen hun hebben verrijkt. Wat dat betreft is het leven net een goed boek, hoe verder je er in leest hoe meer de puzzelstukjes in elkaar passen.

10. De laatste vraag die overblijft

Prediker vroeg: 'Wat geeft mijn leven betekenis?' Uiteindelijk luidde zijn antwoord: 'Ik heb geen rationeel antwoord, maar ik voel dat het menselijk leven meer moet zijn dan biologisch voortbestaan. Als ik plezier heb in mijn werk, gelukkig ben met mijn gezin, wanneer ik liefde geef en ontvang, vrijgevig en meelevend ben, dan weet ik dat er iets belangrijker is dan 'in leven zijn'. Als je op die manier leeft, doe je ook Gods wil. Ik voel me dan een mens en dat heeft meer overtuigingskracht dan logica of filosofie'.

Toch gaat Prediker niet ver genoeg, de laatste stap ontbreekt. Hij probeert zonder hulp van buitenaf een fundament voor zijn leven te leggen en slaagt daar bijna in. Prediker was een goede gids, maar zijn geloof is niet veel meer dan het geloof in zichzelf.

De laatste vraag die Kushner stelt is: 'Op welke vraag is God het antwoord?' Niet op de vragen: 'woont er echt iemand in de hemel' of 'is er daarboven iemand die mij observeert en beoordeelt'. Die antwoorden zouden het geloof goedkoop en angstig maken. Het gaat erom wat God in ons leven kan betekenen. Hoe helpt God ons om ons leven zinvoller te maken?

Allereerst geeft Hij ons morele geboden en neemt ons daarmee uiterst serieus door verantwoordelijk gedrag van ons te verwachten. Mensen voelen zich ook onprettig en onecht als ze niet voldoen aan hun morele aard. Kleine kinderen worden vaak pas weer rustig als hun stoute dingen uitgekomen zijn of gestraft zijn. Het is erger te leven in een wereld waarin het er niet toe doet wat je doet. De mens zit zo in elkaar dat hij net zo goed behoefte heeft aan eten, slapen en lichaamsbeweging als aan het tonen van hulp, liefde, rechtvaardigheid, meeleven en mildheid. Zelfzuchtig en oneerlijk gedrag tast ook je persoonlijkheid aan, je wordt daarmee het waard om door anderen gehaat te worden. Kushner haalt het voorbeeld van Jozef in Egypte aan. Waarschijnlijk had Jozef veel zin om wraak te nemen op zijn broers. Maar als ze in zijn macht zijn en hij begint ze te kwellen, geniet hij er toch niet van. Jozef weigert zelf wreed en hardvochtig te worden, hij ontdekte dat de menselijke ziel niet voor jaloezie en wraak geschapen is. Fout gedrag is niet alleen immoreel, maar waarschijnlijk ook fysiek ongezond. Kushner haalt als onderbouwing wat medisch onderzoek aan. Hij haalt de bioloog Thomas aan die stelt dat de grote natuurwet niet survival of the fittest is, maar juist samenwerking tussen organismen. God is de kracht die ons leert dat een goed en eerlijk leven zorgt voor echte mensen. Hij geeft de kracht om boven ons egoïsme uit te stijgen. God roept ons op om meer te worden dan we ons voorgenomen hadden. Een zoon van een vriend van Kushner kreeg lymfeklierkanker en had een dure experimentele behandeling nodig. Om hem heen ontstond allerlei praktische en financiële hulp. Sommige mensen vragen: 'Wat beweegt God om een 21-jarige kanker te laten krijgen?' Kushner is geneigd te vragen: 'Wat brengt mensen er toe om met zoveel meeleven en vrijgevigheid te reageren op tragische dingen?' Het antwoord is God. Ongelovigen kunnen het kwade in de wereld verklaren vanuit 'ieder voor zich'. Maar voor het goede van mensen hebben ze geen echte verklaring, omdat ze niet willen toegeven dat God op mensen inwerkt. Kushner haalt de bioloog Thomas aan die stelt dat niet 'survival of the fittest' de grote natuurwet is, maar juist het principe van samenwerking tussen organismen. Geen mens kan hoop geven zoals God dat doet. God is antwoord op de vraag waarom een mens zijn best zou doen om de wereld te verbeteren als je ziet dat het maar een druppel op een gloeiende plaat is. God kan na ons leven voltooien wat wij niet bereikt hebben doordat anderen voortbouwen op wat wij gedaan hebben. Ook al kenden ze elkaar niet, God verleent aan hun daden eeuwigheidswaarde. Gods wil is eeuwig en onveranderlijk. In onze gesecculariseerde samenleving, vol met mensen zonder God, zijn alleen daden en resultaten van waarde. Kushner haalt 1 Samuel 16:7 aan: 'Want de mens ziet aan wat voor ogen is, maar de Here ziet het hart aan'. Onze waarde is voor God niet gelijk aan onze prestaties. God is verheugd over de boze woorden die we niet uitgesproken hebben, over de verleidingen waaraan we weerstand hebben geboden, over ons geduld en onze vriendelijkheid die nauwelijks zijn opgemerkt of al weer vergeten zijn. Als we proberen onze naaste lief te hebben, vindt God ons al geslaagd. Het geloof kan de gesecculariseerde wereld leren dat we als mens waardevol zijn, ook als we maatschappelijk falen. De meest voorkomende psychiatrische aandoening is niet meer schuldgevoel, maar depressie. Dat komt omdat mensen de diepere zin van het menselijk bestaan begraven hebben onder succes-maatstaven. Mislukken leidt dan tot depressie. God bevrijdt ons daarvan, Hij kent al onze littekens en al ons verdriet die we opliepen toen we meer goed wilden doen en meer wilden liefhebben dan de wereld accepteerde of begreep. Net als Prediker ontdekken we vroeger of later dat roem en succes er niet werkelijk toe doen.

Wel belangrijk is dat we trouw blijven aan onze naar Gods beeld geschapen menselijke natuur. Die eist dat we eerlijk en vriendelijk zijn. Als we dat negeren, vervormen we onze persoon. Het joodse Sukkot-feest leert ons dat de wereld vol zit met mooie en vergankelijke dingen. Daar moeten we dan ook van genieten als het er is, want niets is blijvend. Daarom 'eten we ons brood met vreugde en drinken we onze wijn met een vrolijk hart'. Op die manier genieten we meer van het heden dan dat we bezorgd zijn over de dag van morgen.

We hebben dan het geheim van het leven begrepen, nog beter dan Prediker.